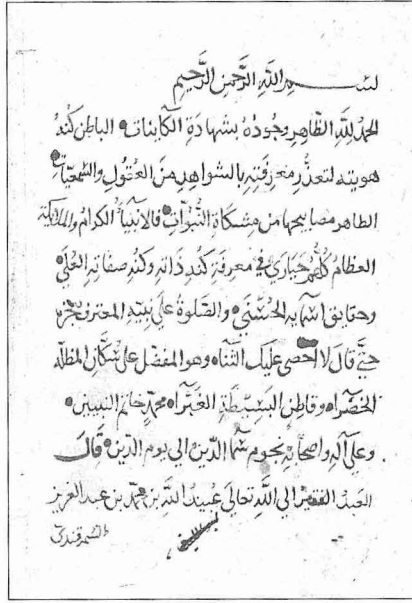
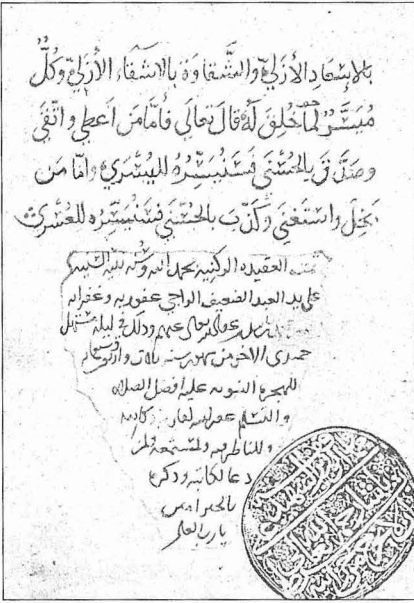

el-*'Akıdetü'z-zekiyye*'nin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1691, vr. 1^b ve 59^b)

el-*'Akıdetü'z-zekiyye* Mâtürîdiyye mezhebinin müteahhir devirdeki kaynaklarından biri olup her akaid kitabında bulunmayan bazı meselelere temas etmesi ve çeşitli konulardaki Mâtürîdiyye'ye ait görüşleri nakletmesi bakımından önemlidir. Ebû Hanîfe, İmam Mâtürîdî, Ebü'l-Leys es-Semerkindî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî'den nakillerin de yer aldığı eserde Müşebbihe, Hanbeliyye, Mu'tezile, Eş'ariyye, Haşviyye ve Münecime gibi belli başlı mezhep ve akımların görüşleri, ayrıca zındıkların, mutasavvıf ve filozofların fikirleri akli ve nakli delillerle çürütülmeye çalışılır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde küçük boy altmış varak olan bir yazma nüshası vardır (Şehid Ali Paşa, nr. 1691).

BİBLİYOGRAFYA :

Ubeydullah es-Semerkindî, el-*'Akıdetü'z-zekiyye*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1691; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 946.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ÂKİF PAŞA

(1787-1845)

Türk devlet adamı, şair ve münşi.

Ayıntâbîzâde Kadı Mehmed Efendi'nin oğludur. Yozgat'ta doğdu. Tahsilini özel hocaların yanında tamamladı. Bir süre Yozgat âyanı Cebbârzâde Süleyman

Bey'in divan kâtipliğini yaptı; onun ölümü üzerine İstanbul'a gelerek amcası Reisülküttâb Mustafa Mazhar Efendi'nin yardımıyla Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî'ne girdi (1814). Hizmeti takdir edildi ve altı ay içinde Âmedî Odası'na geçti. 1825'te âmedci*, iki yıl sonra beylikci*, 1832'de ise reisülküttâb oldu. Bu dairenin adı Umûr-ı Hâriciye Nezâreti'ne çevrilince, o da "efendi" unvanı ve vezirlik rütbesi ile ilk hariciye nâzırı oldu (1835). Kadıköy'ünde avlanırken kaza ile bir Türk çocuğunu yaralayan *Morning Herald*'ın İstanbul muhabiri W. Churchill'i hapsetirmesi üzerine, olaya İngiliz sefaretinin müdahalesi sonucu, hastalığı bahane edilerek azledildi (1836). Bir yıl kadar sonra, rakibi Pertev Paşa Mülkiye nâzırlığından azledilince onun yerine aynı göreve getirildi. Nezâretin adını "âdâb-ı ubûdiyyete münâfî" bularak dahiliyeye çevirtti. Bu görevde de ancak altı ay kalabildi; rakibi Pertev Paşa'nın adamlarından Mehmed Raûf Paşa sadrazam olunca tekrar azledildi. 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkışından sonra Kocaali mutasarrıflığına tayin edildi; ek olarak Bursa, Bolu, Eskipazar ve Balıkesir sancakları da idaresine verildi. Halkın şikâyeti ileri sürülerek, rütbeleri alınmak suretiyle üçüncü defa azledildi ve Edirne'ye sürüldü (1840). İstanbul'dan giden bir heyet tarafından muhakeme edildikten sonra iki yıl sürgün cezasına çarp-

tırıldı. Cezasını tamamlayınca Bursa'da oturmasına izin verildi. Şehzade Abdülhamid'in doğumu münasebetiyle Sultan Abdülmecid'e sunduğu bir tarih manzumesi sayesinde affedilerek İstanbul'a döndü (1842). İki yıl sonra hacca gitti, dönüşünde İskenderiye'den gemiye bineceği sırada hastalanarak öldü. Cenazesi orada Dânyâl peygamberin türbesi yakınlarına defnedildi.

Çağdaşlarınca başarılı bir siyaset adamı olarak kabul edilen Âkif Paşa önce Edirne'de, daha sonra Bursa'da iki yıldan fazla devam eden sürgün sırasında çok ıstırap çekmiş, yakınlarına gönderdiği mektuplarda sık sık yalnızlıktan şikâyet etmiş ve bilhassa Bursa'da iken ölmeyi bile isteyecek kadar büyük bir bedbinliğe düşmüştür. Devrinde kindar, kavgacı, huysuz, bedbin ve ikbalperest olarak tanınan Âkif Paşa, bilhassa "Adem Kasidesi" adlı şiiriyle çoğu çağdaşları olan yerli ve yabancı yazarlar (Nâmık Kemal, Ebüzziyâ Tevfik, Şemseddin Sâmî, Muallim Nâci, Abdurrahman Şeref, Gibb, A. Alric) tarafından yeni edebiyat akımının kurucularından biri olarak görülmüşse de, daha yakın devir edebiyat tarihçileri ve tenkitçiler (Rıza Tevfik, Süleyman Nazif, Fuat Köprülü, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Ağâh Sırrı Levend, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan) onu tamamen eski tarz dil ve düşüncenin içinde görmüşlerdir. Bununla beraber, Türk edebiyatı tarihinde Batı medeniyeti karşısında Osmanlı aydınının içine düştüğü ferdi ve sosyal bunalımı anlattığı "Adem Kasidesi"nin eski şiirimizde benzerini kolay bulamayacağımız derin bedbinliği, şüpheleri ve cevapsız kalan sorularıyla Ziyâ Paşa'ya, Abdülhak Hâmid'e, hatta Mehmed Âkîf'e tesir etmiş olacağı düşünülmelidir. Tanzimat'tan sonraki yıllarda da yaşamış olmakla beraber zihniyet bakımından eskiyi devam ettiren Âkif Paşa'nın eserinde, içinde yaşanılan

Âkif
Paşa

dünya ve varlığa karşı nefret duygusu kuvvetli bir şekilde işlenmiştir. Cennet, cehennem, hatta mutasavvıfların özlediği *elest** meclisine dönüş ve Tanrı'nın varlığında yok olma (fenâ), böylece ebediyete ulaşmanın (bekâbillâh) zıddı olan "adem" kavramına methiye, İslâmî gelenek içinde oldukça yabancı bir düşüncenin tezahürüdür. Küçük yaşta ölen torunu için hece vezniyle yazdığı "Mersiye" ile "Şeyh Müştak'a Mektup" ve *Tebşıra*'sı da, yenilik getirmede kanaatlerine rağmen, devrinin yazarlarına yol gösterici olmuştur. Divanındaki bir şiirden (İÜ Ktp., TY, nr. 2597, vr. 161^b), meşhur Halvetî şeyhi Çerkeşî Mustafa Efendi'nin müridi olduğu anlaşılan Âkif Paşa'nın "Mersiye" dışındaki şiirleri divan şiiri tarzındadır.

Eserleri. *Münşeat-ı el-Hac Âkif Efen-di ve Dîvânçe* (İstanbul 1259; eserin İÜ Ktp., TY, nr. 2597'deki nüshası daha tam ve zengindir); *Tebşıra* (4. bs., İstanbul 1300); ölümünden sonra torunu Âkif Bey tarafından neşredilen ve çeşitli mektuplarını ihtiva eden *Eser-i Âkif Paşa* (İstanbul 1290) ile *Muharrerât-ı Husûsiyye-i Âkif Paşa* (nşr. Ebüzziyâ Tevfik, İstanbul 1301) dışında, Arapça'dan çeşitli ilâvelerle tercüme ettiği *Risâletü'l-firâsiyye ve's-siyâsiyye* (İÜ Ktp., TY, nr. 1223) adlı bir eseri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Arthur Alric, *Un Diplomate Ottoman*, Paris 1892; Gibb, *HOP*, IV, 329; Ebüzziyâ Tevfik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1329, s. 118-155; Abdurrahman Şeref, *Târih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 16-20; İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 88-100; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 69-77; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s. 271-315; Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, s. 60-67; a.mlf., "Âkif Paşa", *İA*, I, 242-246; Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul 1969, s. 6-14; Nihat Hayri Azamat, "Kuşadalı İbrahim Halvetî: Hayatı, Düşünceleri, Mektupları", *Osm.Ar.*, IV (1984), s. 330-331.

ABDULLAH UÇMAN

AKİK

(المقيق)

Halk arasında makbul tutulan bir süs taşı.

Akik Arapça'da "vadi, dere yatağı, ırmak" mânâlarında kullanılan bir kelimedir ve bu taşta da en fazla nehir yataklarında rastlanmasından dolayı akik denildiği ("ırmak taşı" gibi) anlaşılmaktadır. Nitekim akiğin Avrupa dillerindeki

karşılığı olan *agate* (agate, Achat) Sicilya'daki *Achates* nehir adından geldiği bilinmektedir (bk. Frisk, I, 199).

Akik beyazdan siyaha kadar bütün renklerde ve mat, kısmen şeffaf hallerde bulunan sert ve parlak bir yarı kıymetli (semiprecious) taş cinsidir. En yakın akrabası karnelian gibi bir kuarskaldon çeşidi olan akik, bazalt damarları arasında veya deniz sahillerinde, ırmak yataklarında ve çöllerde münferit kütleler, yumrular halinde bulunur. Kesildiğinde, dışını kaplayan koyu gri, yeşil-kahverengi kabuğunun altında, tek merkezli daireler şeklinde damarları bulunan parlak ve canlı renklerde bir taş olduğu ve bazı yumruların, ortalarındaki bir boşluk içinde su ihtiva ettiği görülür. Deniz ve nehir kıyılarında bulunanlar, yuvarlanma sebebiyle kabukları aşınmış olduğu için gerçek renklerini belli ederler. Akiğin nasıl meydana geldiği kesinlikle tesbit edilememiş olmakla beraber birbirinden farklı birkaç ayrı şekilde teşekkül ettiği bilinmektedir. Arizona çölünde al akiğe dönüşmüş bir ağaç fosili bulunmuş ve bitki dokusunun damar haline geldiği görülmüştür (bk. Shaffer-Zim, s. 131). Akik dünyanın pek çok yerinde çıkmakta ve en kaliteli örneklerine Yemen (akik-i Yemânî, Mocha stone), Almanya, Meksika, Brezilya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli eyaletlerinde rastlanmaktadır. Sertlik derecesi 7 ve özgül ağırlığı

2.65 olup kırılması sedef eğrisi halinde (konkoidal). XIX. yüzyılın başlarından itibaren Almanya'nın Idar-Oberstein şehrindeki kıymetli taş işleme atölyelerinde, özellikle makbul tutulmayan mat beyaz ve kirli sarı akikler, ısı değişikliği altında kimyevî maddelerle muamele edilerek çeşitli renklere boyanabilmektedir.

Akik milât öncesi asırlardan beri Mezopotamya, Mısır, Yunan ve Roma gibi medeniyetlerde sevilerek kullanılmış, Tevrat'ta başrahibin göğüsliğünün (pektoral) üzerine kakılacak yakut ve zümrüt gibi kıymetli taşlar arasında çeşitli renkleriyle zikredilmiştir (Çıkış, 28/17, 18, 20). Akiğin tarih boyunca, kakmacılığın dışında en fazla yüzük kaşı ve mühür yapımında kullanıldığı görülmektedir. En güzel örnekleri Romalılar ve Rönesans sanatçıları tarafından meydana getirilen ve "cameo" adı verilen bir ziynet eşyası türü, yalnız akiğin halka damarlı cinsinden (onyx) yapılabilir. Cameo çalışmalarında taş oyulurken genellikle koyu renkli damarı fon olarak bırakılmakta, açık renkli damarından da figürler işlenerek iki renkli bir kabartma elde edilmektedir. Büyük akik parçalarından ise fincan, kadeh, kupa, mektup açacağı, şemsiye ve baston sapı gibi eşya yapılmaktadır.

Özellikle müslüman erkekler arasında en makbul yüzük kaşı al renkli Yemen akiğinden yapılanlardır. Bunun sebebi, taşın Arabistan'dan ve genellikle hacılar tarafından getirilmesi olduğu kadar, Hz. Peygamber'in üzerinde "Muhammedün resûlullah" yazan yüzüğünün de akik kaşlı olduğuna inanılmasıdır. Hz. Muhammed'in mektuplarında baskısı bulunan mühür, rivayete göre Hz. Peygamber'in yüzüğünün siyah akik kaşıdır ve bu yüzük, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den sonra kendisine intikal eden Hz. Osman tarafından kuyuya (Medine'de Bi'rîerîs) düşürülerek kaybedilmiş ve yerine yenisi yaptırılmıştır. Halen Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet Dairesi'nde sergilenen üzerinde "Muhammedün resûlullah" yazılı al akiğin Hz. Osman tarafından yaptırılan yüzüğün kaşı olduğu tahmin edilmektedir. Yine, Hz. Ali'nin de üzerinde üç satır halinde "mâşâallah, lâ kuvvete illâ billâh, estağfirullah" sözleri yazılı bir akik yüzüğünün olduğu bilinmektedir (bk. Müttakî el-Hindî, VI, 686). Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'e nisbet edilen, akiğin mübarek olduğuna ve akik yüzük kullanmanın fakirliği giderdiğine dair çeşitli rivayetler yer almakta

Hz. Muhammed'e izafe edilen akik yüzük taşı
(Topkapı Sarayı Müzesi)

